

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 57., BR. 4., 121. – 160., ZAGREB, listopad 2010.

Hrvatski se jezik voli znanjem.

NAGLASNO USAVRŠAVANJE HRVATSKOGA JEZIKA

Stjepan Vukušić

Naglasak prefigiranih glagola od osnovnice *mašiti (se)*

Prije svega valja utvrditi postoji li glagol *mašiti* jer je danas obično uporabi samo povratni glagol *mašiti se*.

U velikom Rječniku JAZU dvije su natuknice istoga lika, a različna značenja:

„1. Mășiti, mășim, pf. mahnuti, proći, minuti. Od istoga je korijena, od kojega je i mašati se... 2. Mășiti, mășim, impf. služiti ili čitati mašu (misu, katoličku službu Božju). Izvedeno od osnove imenice maša (missa).“

Uz prvu natuknicu piše i ovo: „Između rječnika *mašiti* ima samo Stulićev i Vukov, a *mašiti se* samo Vukov.“ To je bilo potrebno reći da se jasno vidi kako je glagol *mašiti* stvarno osnovnica prefigiranih glagola kao što su *nadmašiti - nadmašim, promašiti - promašim* i drugih takve tvorbe. Tvorenice istog uzorka potvrđuje i Rječnik JAZU. Pod natuknicom „Domašiti (dòmašiti), dòmășim (dòmășim)“ piše: „– složeno do-mašiti.“ A također pod natuknicom „Nadmășiti, nàdmășim“ (...): „Od nad-mašiti“ ... Toliko o tvorbi. A vrijedno je pamtiti da je i u Rječniku JAZU nazočan dvostruki naglasak u dotičnih prefigiranih glagola.

Treba odgovoriti na pitanje zašto su naglasci takvih prefigiranih glagola zabilježeni tako nesustavno da gotovo i nema rječnika hrvatskoga jezika koji bi u tom pitanju bio posve dosljedan. Naprotiv, sve je tako postavljeno kao da svaka riječ ima svoje posve izdvojeno naglasno ponašanje, neovisno o tvorbenom i naglasnom sustavu.

Evo podataka iz četiriju novih rječnika hrvatskoga književnoga jezika:

Anićev rječnik

mășiti se, prez. mășim
dòmašiti
nàdmašiti, prid. trp. nàdmašen
òmašiti, prez. òmašim
prèmašiti
pròmašiti, prez. pròmašim, prid. trp. pròmašen.

Bez obzira na nepotpunost navođenja različitih glagolskih oblika, u tim se Anićevim naglasnim podacima očituje sustavnost Karadžić-Daničićeva naglašavanja. A nema u tim primjerima ni jednoga zapadnonovoštokavskoga naglasaka.

Šonjin rječnik

mășiti se, mășim se
domășiti, dòmășim
nadmășiti, nàdmășim
òmašiti → pogriješiti → promašiti
premašiti, prèmășim
pròmašiti, pròmašim.

Ovdje je najviše zapadnonovoštokavskih naglasaka, ali je očita i naglasna nesustavnost između osnovnice *mašiti se* i njezinih prefikslnih složenica *domășiti*, *nadmășiti* i *premašiti*. Likovi *òmašiti*, *pròmašiti* i *pròmašim* opet su nesustavni, ali je posrijedi druga vrsta nesustavnosti: ona tipološka. Riječ je u svih tih pet prefigiranih glagola o jednoj naglasnoj jedinici, a ne o dvjema.

Hrvatski jezični savjetnik

dòmašiti
omășiti → pogriješiti.

I u Savjetniku, bez obzira na nepotpunost podataka, iz dvaju se navedenih likova vidi dvojnost sustavā – istočnonovoštokavskoga i zapadnonovoštokavskoga.

Hrvatski enciklopedijski rječnik

mășiti se, mășim se (naknica mäh), prid. rad. mășio
dòmašiti, dòmășim, dòmășen
nàdmašiti, nàdmašim, nàdmašen
òmašiti, òmašim
prèmašiti, prèmășim, prèmășen
pròmašiti, pròmašim, pròmašen.

Enciklopedijski se rječnik tim primjerima u svemu drži Karadžić-Daničićeva naglašavanja, tek je nejasno zašto bi pridjev radni bio *mășio se*, a pridjev trpni od *prèmašiti - prèmășen*. U nesustavnoj zanaglasnoj duljini ovdje je samo provirio zapadnonovoštokavski sustav.

Određeno svjetlo u svu tu naglasnu zbrku unosi već i Rječnik JAZU, u kojem pod natuknicom *nadmășiti* piše:

„Akc. je postavljen onako, kako je u Vukovu rječniku, ali prema akc. nesloženoga *mășiti* upravo bi moralo biti *nădmašiti, nădmašim*, pa tako se jamačno i govori u narodu, možda i više negoli *nadmășiti, nădmășim*... Prema tome treba uzimati, da se nekad govorilo (a možda se i danas gdje govori) *mășiti, mășim* (ispor. *máhati, máhnuti*).“

Na naslovnici dotičnoga dijela Rječnika JAZU („Moračić – Nepomiran“) stoji: „Obradio Tomo Maretić.“ U drugom je, dakle, povijesnom kontekstu, posve različnu od našega sadašnjeg, izrečena misao kako više naroda govori *nădmašiti - nădmašim* nego *nadmășiti - nădmășim*. Ali je bitno to da se barem pretpostavlja i osnovnica *mășiti - mășim*. Pretpostavljena je, da, ali se tad nije potvrdila. Zato takva osnovnica nije zapisana sve do Kazala riječi u knjizi Naglasak u hrvatskome književnom jeziku.

Naglasno ponašanje *mășiti (se) - mășim (se)* utvrđeno je u primorsko-ličkim i dalmatinsko-hercegovačkim govorima zapadnog dijalekta. Ono je jedna od brojnih značajki zapadnoga novoštokavskog naglašavanja.

Polazeći od dviju različito naglašanih osnovnica, lako je razumjeti sljedeće modele:

<i>mășiti - mășim</i>	<i>mășiti - mășim</i>
<i>domășiti - dômășim</i>	<i>dômašiti - dômašim</i>
<i>nadmășiti - nădmășim</i>	<i>nădmašiti - nădmašim</i>
<i>omășiti → pogriješiti, promășiti</i>	<i>ômašiti - ômašim</i>
<i>premașiti - prèmășim</i>	<i>prèmašiti - prèmašim</i>
<i>promășiti - prômășim</i>	<i>pròmašiti - pròmašim</i>

Uz ta dva tvorbenonaglasna modela navode se ovdje i cjeloviti uzorci naglasnoga ponašanja za svaku od četiriju naglasnih jedinica. To su uzorci:

mășiti (se)

prezent: *mășim se, mășiș se, măși se, mășimo se, mășite se, mășe se*,
 aorist: *mășih se, măși se i măși se, măși se i măși se, mășismo se, mășiste se*,
mășișe se

imperativ: *măși se, mășimo se, mășite se*

prilog prošli: *mășiv(și) se*

pridjev radni: *mășio se, mășila se, mășilo se*

mășiti (se)

prezent: *mășim se, mășiș se, măși se, mășimo se, mășite se, mășe se*,
 aorist: *mășih se, măși se i măși se, măși se i măși se, mășismo se, mășiste se*,
mășișe se

imperativ: máši se, mášimo se, mášite se
prilog prošli: mášīv(ši) se
pridjev radni: mášio se, mášila se, mášilo se
dòmašiti
prezent: dòmašīm, dòmašīš, dòmašī, dòmašīmo, dòmašīte, dòmašē
aorist: dòmaših, dòmašī i dòmaši, dòmašī i dòmaši, dòmašismo, dòmašiste,
dòmašīšē
imperativ: dòmaši, dòmašimo, dòmašite
prilog prošli: dòmašīv(ši)
pridjev radni: dòmašio, dòmašila, dòmašilo
pridjev trpni: dòmašen, dòmašena, dòmašeno
domášiti
prezent: dòmāšīm, dòmāšīš, dòmāšī, dòmāšīmo, dòmāšīte, dòmāšē,
aorist: domáših, dòmāšī i dòmāši, dòmāšī i dòmāši, domášismo, domášiste,
domášīšē
imperativ: domáši, domášimo, domášite
prilog prošli: domášīv(ši)
pridjev radni: domášio, domášila, domášilo
pridjev trpni: dòmāšen, dòmāšena, dòmāšeno.

U hrvatskome književnome jeziku nije preporučljivo miješati dvije naglasno različite osnovnice *māšiti se* i *mášiti se* ni njihove složenice postale prefiksacijom. Zato kao reprezentativne likove valja uzeti uzorke *mášiti se - mâšīm se* i *domášiti - dòmāšīm*. Tim su drugim uzorkom, razumije se, obuhvaćeni i glagoli *nadmášiti*, *premásiti* i *promášiti*. Tako bi se u hrvatsku naglasnu normu uveo red i u razmatranoj skupini riječi.

Ràdīč - radiča ili ràdić - ràdića?

Razmatranje polazi s gledišta da normativni status lika *ràdīč - radiča* nije neupitan ni s odsječnog ni nadodsječnog motrišta. Činjenica jest da svi poznatiji normativni rječnici posljednjih petnaestak godina navode samo *ràdīč - radiča*.

Ali, nasuprot tim najnovijim optjecajnim rječnicima hrvatskoga jezika, veliki Rječnik JAZU ima kao opću imenicu samo *ràdić*, a k tomu „1. Rádić“ kao ime i prezime i „2. Radić“ (bez naglaska) sa značenjem „gradić u sjeverozapad. Bosni“. Etimologijski rječnik Petra Skoka također kao opću imenicu ima samo *ràdić*. Razumije se da za ovo razmatranje izdvajam samo opću imenicu *ràdić*, uz koju u Rječniku JAZU piše:

„Nekoliko srodnih vrsta biljaka obuhvaćeno je tim imenom u pojedinim izvorima i u različitim krajevima.“

U Skoka pod natuknicom *rādika* može se pročitati:

„Lat. deminutiv *radiculus* ušao je preko mlet. -tršč *radičo* - tal. *radicchio* u novije doba: *radić* (Perast, Lika) = *radič* (Rab, Vrbnik, Šušnjevo selo, Čakovec).“

Sad se može tko, usprkos svemu navedenomu, pozvati na autonomnost književnoga jezika i, općenito, taj ima pravo, ali u ovome konkretnom slučaju sve govori u prilog liku *radić - radića*, a to su govorna praksa, zapisi i leksikografski temeljci. A nada-sve je tu i činjenica da lik *radič - radića* kao jedini izbor za normativni status ipak ne funkcionira baš najbolje. Jedva će, naime, kupac na tržnici primorskih krajeva zatražiti, primjerice, *trideset dekagrama radića*, a posve je obično da zatraži toliko *radića*.

Zato mislim da je najmanje što se može učiniti da se kao dvostrukost uvrsti u književni jezik i *radić - radića*. To bi udovoljilo i jezičnoj praksi ljudi onih krajeva koji su prilagodbom tuđice i stvorili hrvatsku usvojenicu.

Može li i riječ *noumènōn - noumenóna* prilagodbom postati usvojenica kao i *fenòmēn - fenoména*?

Zasad je lik *noumènōn - noumenóna* zapisan gotovo u svim normativnim rječnicima hrvatskoga jezika, ali se sporadično nađe u njima i lik *noumen*, koji je na putu da prilagodbom postane usvojenica kao i *fenomen - fenomena*. Nedostaje liku *noumen*, naime, još samo nadodsječna prilagodba. Ona se u liku *nòumen* javlja u Rječniku stranih riječi Vladimira Anića i Ive Goldsteina, dok ju istoimeni rječnik Bratoljuba Klaića zapisuje u liku *nòumen*, dakle nešto bliže liku *fenòmēn*. U Filozofijskome rječniku Vladimira Filipovića pod natuknicom *noumenon* nalaze se i ove rečenice Danila Pejovića:

„Za Platona su *noumeni*“ (ne *noumenoni*) „svi inteligibilni predmeti, posebice ideje ... Kant određuje *noumen* kao stvar po sebi.“

I Marijan Petras pod natuknicom *fenomen* prema Kantu navodi kako je *fenomen* „za razliku od ‘stvari o sebi’ (‘*noumen*’)“ predmet na osnovi jedinstva kategorija.

Svi su ti nejezikoslovni primjeri, razumije se, bez naglasaka te pokazuju samo odsječnu prilagodbu. Ona, rekao bih, više nije upitna.

Zato su u ovome kontekstu posebno zanimljivi nadodsječni likovi: *nòumen* iz Anić-Goldsteinova i *nòumen* iz Klaićeva Rječnika stranih riječi. Po njima vidimo da još u tih riječi nije dovršena transprozodizacija. A riječ, odnosno svaka naglasnica postaje usvojenicom kad se konačno prilagodi i naglasno. Očito je da bi lik *noumen* bio najbolje prilagođen i naglasno kad bi imao naglasak kakav već ima *fenomen*. Tako bi ta dva suodnosna filozofska naziva skladno funkcionirala u likovima: *fenòmēn - fenoména*, *nòumēn - nouména*.

Literatura

- Anić, Vladimir, 1991., Rječnik hrvatskoga jezika, Zagreb, NL
Anić, Vladimir; Goldstein, Ivo, 2000., Rječnik stranih riječi, Zagreb, NL
Hrvatski jezični savjetnik, 1999. (skupina autora), Zagreb, Institut za hrvatski jezik i jezi-
koslovlje, Pergamena, ŠN
Hrvatski enciklopedijski rječnik, 2002., Zagreb, NL
Klaić, Bratoljub, 2004., Rječnik stranih riječi, Zagreb, Nakladni zavod MH
Melvinger, Jasna, 1984., Leksikologija, Osijek, Pedagoški fakultet
Filipović, Vladimir, 1965., Filozofijski rječnik, Zagreb, MH
Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, 1880. – 1976. Knj. I. – XXIII. Zagreb, JAZU
Skok, Petar, 1971. – 1974., Enciklopedijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zagreb,
JAZU
Šonje, Jure (glavni urednik), 2000., Rječnik hrvatskoga jezika, Zagreb, LZ, ŠK
Vukušić, Stjepan, Ivan Zoričić, Marija Grasselli-Vukušić, 2007. Naglasak u hrvatskome
književnom jeziku, Zagreb, Nakladni zavod Globus

Sažetak

Stjepan Vukušić, sveučilišni profesor u miru, Pula
UDK 801.612, izvorni znanstveni rad
primljen 5. kolovoza 2009., prihvaćen za tisak 19. srpnja 2010.

Standardisation de l'accentuation croate

Dans cet article l'auteur donne quelques exemples de l'accentuation dans la langue croate litteraire:

1. domášiti – dòmašīm, 2. ràdić – ràdića, 3. noumēn - nouména.

Puisque on emploie et autres formes: 1. dòmašiti – dòmašīm, 2. ràdīč – ràdića, 3. nõumen et nõumen, l'auteur etablit la these que ces premieres formes pour norme croate litteraire sont plus convenabies.